

Nationell plan för prioritering av statlig finansiering till avhjälpande av föroreningsskador



Nationell plan för
prioritering av statlig
finansiering till avhjälpande
av föroreningsskador,
Utgåva 4

Den nationella planen upprättades 2014 för första gången.

Enligt 1c § andra stycket förordning (2004:100, bidragsförordningen) om statsbidrag för avhjälpande av föroreningsskador ska Naturvårdsverket vid behov uppdatera planen.

Utgåvorna och de revideringar som gjorts listas i tabellen nedan.

För uppdateringar och senaste utgåva, se Naturvårdsverkets webbplats.

Utgåva nr.	Utgåvornas/revideringarnas syfte	Datum
Utgåva 1	Med anledning av uppdateringen av bidragsförordningen den 1 februari 2010 där Naturvårdsverket fick i uppdrag att upprätta en nationell plan för avhjälpande av föroreningsskador, som skulle utgöra utgångspunkten vid prövningen av ansökningar om statlig finansiering enligt bidragsförordningen.	2014-06-02
Utgåva 2	Med anledning av regeringens satsning på att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande infördes en särskild anslagspost för detta på 1:4-anlaget, och i nationella planen togs därför särskilda grundförutsättningar (ska-krav) och urvalskriterier fram för detta.	2016-08-24
Utgåva 3	<ul style="list-style-type: none">Förtydliganden gjordes kring miljö kvalitetsnormer och vattenförekomster.En översyn gjordes av de grundförutsättningar (ska-krav) och urvalskriterier som är vägledande inför beslut om finansiering,Fördelningstillfällen infördes för ansökningar om statligt stöd för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande,Den särskilda anslagsposten från 2016 om statligt stöd för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande ingår fr.o.m. 2020 i 1:4-anlagets anslagspost 1.	2020-01-16
Utgåva 4	<ul style="list-style-type: none">Nytt regelverk infördes den 8 mars 2022 med en ny förordning (2022:98, stödförordningen) om statligt stöd till åtgärder för efterbehandling av föroreningsskador och ett antal viktiga förändringar i bidragsförordningen,Ny vägledning om statligt stöd för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande blev	2024-03-21

	<p>färdigställd i januari 2021, ingår i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).</p> <ul style="list-style-type: none">• Två nya kapitel har tillkommit: ett med en schematisk översikt (kapitel 1), och ett med prioriteringsgrunderna för ansökningar om statsbidrag till utredningar (kapitel 3).• Beskrivningar av vattenförekomster och miljökvalitetsnormer har förtydligats ytterligare.• Översyn av prioriteringsgrunderna som är vägledande inför beslut om finansiering.	
--	---	--

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, 106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

Utgåva 4

© Naturvårdsverket 2024

Omslag: Naturvårdsverket, Claes Bergqvist

Förord

Naturvårdsverket utarbetade 2014 en nationell plan för prioritering av ansökningar om statligt stöd för avhjälpan­de av föroreningsskador enligt dåvarande förordning (2004:100) om avhjälpan­de av föroreningsskador och statsbidrag för sådant avhjälpan­de. Nationella planen består av tre delar: denna rapportdel, en fördelningsplan och en arbetsplan. Målsättningen är att hela planen ska bidra till:

- förståelse för och transparens i hur Naturvårdsverket prioriterar vid fördelning av statlig finansiering för avhjälpan­deåtgärder,
- översikt över fördelad statlig finansiering över tid, och
- förutsättningar för tydlig dialog mellan Naturvårdsverket och länsstyrelserna.

Den nationella planen utgör Naturvårdsverkets utgångspunkt vid prövningen av länsstyrelsernas ansökningar om statlig finansiering från Naturvårdsverkets anslag 1:4 ”Sanering och återställning av förorenade områden”, anslagspost 1.

Planen är Naturvårdsverkets prioriteringsverktyg och beslutsstöd vid prioritering av ansökningar om statlig finansiering för avhjälpan­de av föroreningsskador, så att den statliga finansieringen går till avhjälpan­deåtgärder vid de förorenade områden i landet som utgör störst risk i fråga om skador på människors hälsa och naturområden med stora skyddsvärden eller betydande vattenförsörjningsintressen, samt där det förekommer skadliga halter av föroreningar som på grund av sin farlighet har hög prioritet i miljöarbetet. Samtidigt behöver åtgärdsstakten i Sverige öka, hänsyn måste tas till effekterna från ett förändrat klimat, innovation och utveckling av hållbara metoder är nödvändig, samt att det årliga statliga anslaget ska användas optimalt och på bästa sätt. Statlig finansiering ska också prioriteras till områden med bostadsbehov men där marken är förorenad och åtgärds­kostnaderna annars utgör ett så stort ekonomiskt hinder att bostadsbyggande försvåras.

Ny vägledning om statligt stöd för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande färdigställdes 2021. Förordning (2022:98) om statligt stöd till åtgärder för efterbehandling av föroreningsskador trädde i kraft 2022. Den nya förordningen innebär stora förändringar av det statligt finansierade arbetet för avhjälpan­de av föroreningsskador. Parallellt genomfördes även ändringar i förordning (2004:100) om statsbidrag för avhjälpan­de av föroreningsskador. Detta har bidragit till Naturvårdsverkets arbete med en reviderad 4:e utgåva av den nationella planen.

Östersund 21 mars 2024

Ingela Hiltula
Avdelningschef Kretsloppsavdelningen

Innehåll

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	8
1. SCHEMATISK ÖVERSIKT	11
2. INLEDNING	13
2.1 Lagstöd och styrande dokument	13
2.2 Bakgrund	14
2.2.1 Nationella planens bakgrund	14
2.2.2 Arbetet med förorenade områden	14
2.2.3 Den statliga finansieringen	15
2.3 Syfte och mål	16
2.4 Målgrupp	17
2.5 Omfattning och avgränsning	17
2.6 Fördelningsplan och arbetsplan	18
3. UTREDNINGSANSÖKNINGAR	20
3.1 Utredningar via statsbidragssystemet	20
3.2 Grundförutsättningar	21
3.2.1 Aktuella utredningsskeden	22
3.2.2 Riskklassning	22
3.2.3 Huvudman	22
3.2.4 Objekt i EBH-stödet	22
3.2.5 Ansvarsfrågor	22
3.3 Prioritering av utredningsansökningar	23
4. ÅTGÄRDSANSÖKNINGAR – GRUNDFÖRUTSÄTTNINGAR	24
4.1 Administrativa grundförutsättningar	24
4.1.1 Huvudstudie slutförd	25
4.1.2 Huvudman utsedd	25
4.1.3 Värdeökning bedömd	25
4.1.4 Ansvarsutredning upprättad	25
4.1.5 Rimliga projektrisker/-osäkerheter	25
4.2 Miljö- och hälsomässiga grundförutsättningar	26
4.2.1 Riskklass	26
4.2.2 Risktyper	27
4.3 Grundförutsättningar inför bostadsbyggande	31
4.3.1 Kommuntyp, utanför storstadskommun	32
4.3.2 Bostadsbehov ska finnas	33
4.3.3 Detaljplan för bostadsändamål	34

5.	ÅTGÄRDSANSÖKNINGAR – URVALSKRITERIER	35
5.1	Kategori: Optimal användning av anslaget	36
5.1.1	Urvalskriterium A	37
5.1.2	Urvalskriterium B	37
5.2	Kategori: Färdigställa initierade eller pågående projekt	37
5.2.1	Urvalskriterium C	38
5.3	Kategori: Avhjälpande med part som har begränsat ansvar	38
5.3.1	Urvalskriterium D	38
5.3.2	Urvalskriterium E	39
5.3.3	Urvalskriterium F	39
5.4	Kategori: Utveckling av hållbara åtgärdstekniker, metoder och arbetssätt	39
5.4.1	Urvalskriterium G	40
5.4.2	Urvalskriterium H	40
5.5	Kategori: Öka bostadsbyggandet	41
5.5.1	Urvalskriterium I	41
5.5.2	Urvalskriterium J	42
5.5.3	Urvalskriterium K	42
6.	PRAKTISK TILLÄMPNING AV PRIORITERINGSGRUNDERNA	43
6.1	Fasta fördelningstillfällen	43
6.2	Löpande handläggning	44
7.	KÄLLHÄNVISNING	45

Sammanfattning

Det övergripande syftet med avhjälpande av föroreningsskador är att långsiktigt minska riskerna för skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Arbetet med avhjälpande av föroreningsskador regleras av miljöbalken. Huvudregeln är att den som bidragit till en förorening ska ansvara för att utreda och avhjälpa föroreningsskadan. I vissa fall kan ansvaret även ha övergått till fastighetsägaren. För de föroreningsskador där ingen ansvarig finns kan i stället staten besluta om bidrag respektive stöd till avhjälpandet. Avhjälpandearbetet är en viktig del av miljömålsarbetet och för att uppnå miljökvalitetsmålet Giftfri miljö. Det finns också tydliga kopplingar till vissa delmål inom de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030, som är en handlingsplan för människornas och planetens välbefinnande.

Det finns ett stort antal förorenade områden i Sverige. Cirka 1 200 områden bedöms vara mycket allvarligt förorenade, vilket innebär mycket stor risk för människors hälsa och för miljön (riskklass 1). För ytterligare ca 8 500 områden bedöms risken vara stor för människors hälsa och för miljön (riskklass 2).

Naturvårdsverket är den myndighet som nationellt samordnar arbetet med förorenade områden. Naturvårdsverket är också ansvarig för att fördela statlig finansiering för att avhjälpa föroreningsskador där det helt eller delvis saknas en ansvarig part som ska betala hela eller delar av kostnaden.

Enligt förordning (2004:100) om statsbidrag för avhjälpande av föroreningsskador (bidragsförordningen) ska Naturvårdsverket upprätta en nationell plan för avhjälpande av föroreningsskador. I planen ska prioritetsordningen för avhjälpande av föroreningsskador anges. Planen ska utgöra utgångspunkten vid prövningen av ansökningar om bidrag enligt denna förordning. Naturvårdsverket ska vid behov uppdatera planen. Enligt förordning (2022:98) om statligt stöd till åtgärder för efterbehandling av föroreningsskador (stödförordningen) ska den nationella plan som Naturvårdsverket tar fram enligt bidragsförordningen utgöra utgångspunkten för prövningen av ansökningar om medel enligt stödförordningen.

Naturvårdsverkets målsättning är att den nationella planen ska bidra till:

- förståelse för och transparens i hur Naturvårdsverket prioriterar vid fördelning av statlig finansiering för avhjälpandeåtgärder,
- översikt över fördelad statlig finansiering över tid, och
- förutsättningar för tydlig dialog mellan Naturvårdsverket och länsstyrelserna.

Planen utgör Naturvårdsverkets prioriteringsverktyg och beslutsstöd vid prioritering av ansökningar om statlig finansiering för avhjälpande av föroreningsskador, så att den statliga finansieringen går till avhjälpandeåtgärder vid de förorenade områden i landet som utgör störst risk i fråga om skador på människors hälsa och naturområden med stora skyddsvärden eller betydande vattenförsörjningsintressen, samt där det förekommer skadliga halter av föroreningar som på grund av sin farlighet har högprioritet i miljöarbetet. Samtidigt behöver åtgärdstakten i Sverige öka, hänsyn måste tas till effekterna från ett förändrat klimat, samt att innovation och utveckling av hållbara metoder är nödvändig. Statlig finansiering ska också prioriteras till områden med bostadsbehov men där marken är förorenad och åtgärdskostnaderna annars utgör ett så stort ekonomiskt hinder att bostadsbyggande försvåras.

Naturvårdsverkets anslagshantering ska ha en hög verkningsgrad, vilket innebär att våra prioriteringar av länsstyrelsens ansökningar ska möjliggöra att anslaget kan nyttiggöras i sin helhet på årsbasis.

Prioriteringsgrunderna i planen:

- delas in i två steg:
 1. *första steget: grundförutsättningar*, som är ska-krav,
 2. *andra steget: urvalskriterier*, som är vägledande för att nationellt kunna prioritera de inkomna ansökningarna från länsstyrelserna vid beslut om statlig finansiering för avhjälpandeåtgärder på objektsnivå.
- skiljer sig åt beroende på om statlig finansiering söks för utredningar eller åtgärder inom ramen för bidragsförordningen respektive stödförordningen.
- är avsedda för helt statligt finansierade projekt, för projekt med begränsat ansvar och begränsad statlig finansiering som drivits fram genom tillsynsmyndigheternas arbete, samt för projekt som avser att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande. För de sistnämnda projekten finns delvis särskilda prioriteringsgrunder.

Urvalskriterierna i sin tur är indelade i *fem olika kategorier* vars mål är att leda till:

- *Optimal användning av anslaget*, så att det årliga statliga anslaget kan användas optimalt och på bästa sätt, genom att bedöma olika ekonomiska aspekter som är betydelsefulla vid fördelningen av den statliga finansieringen.

- *Färdigställande av initierade eller pågående projekt*, vilket möjliggör ett långsiktigt arbete där beslutade åtgärder ska kunna prioriteras och genomföras.
- *Avhjälpande med part som har begränsat ansvar*, för att säkerställa avhjälpandeåtgärder av förorenade områden där det finns part med endast begränsat ansvar vilket har stor betydelse för att höja åtgärdstakten genom att öka andelen privatfinansierade åtgärder. Den här kategorin är också betydelsefull för att säkerställa syftet med miljöbalken och att praxis på området utvecklas.
- *Utveckling av hållbara åtgärdstekniker, metoder och arbetssätt*, vilket har betydelse för att höja åtgärdstakten och till exempel minska behovet av att deponera massor.
- *Ökat bostadsbyggande* genom att åtgärda förorenad mark på områden som då kan återanvändas och bebyggas med bostäder, vilket ger ett hållbart cirkulärt kretslopp. Det innebär också att trycket på oexploaterade grönytor och orörd skogs- och jordbruksmark minskar, vilket leder till en bra livsmiljö som främjar den biologiska mångfalden och markökologin, samt att bevarade ekosystemtjänster ger till exempel rekreativsmöjligheter, friluftsliv och ett ökat välbefinnande.

Länsstyrelserna ansvarar för prioriteringen av förorenade områden på regional nivå. Den samlade regionala prioriteringen utgör sedan utgångspunkten för den nationella prioriteringen.

Fördelnings- och arbetsplaner

Nationella planen består av tre delar. Förutom rapportdelen, ingår även en fördelningsplan och en arbetsplan, som är två redovisande delar som uppdateras regelbundet under kalenderåret. Aktuell fördelningsplan och arbetsplan finns tillgänglig på Naturvårdsverkets webbplats.

Fördelningsplanen är en konkretisering i textformat av Naturvårdsverkets årliga budget och verksamhetsplan för förorenade områden, som är beslutade av Naturvårdsverkets generaldirektör.

Arbetsplanen är framför allt ett arbetsmaterial för Naturvårdsverket, länsstyrelserna och huvudmännen. Den syftar till att öka transparensen, och redovisar pågående åtgärdsprojekt, samt ger en översikt av samtliga åtgärdsansökningar som Naturvårdsverket har beslutat respektive arbetar med att handlägga.

1. Schematisk översikt

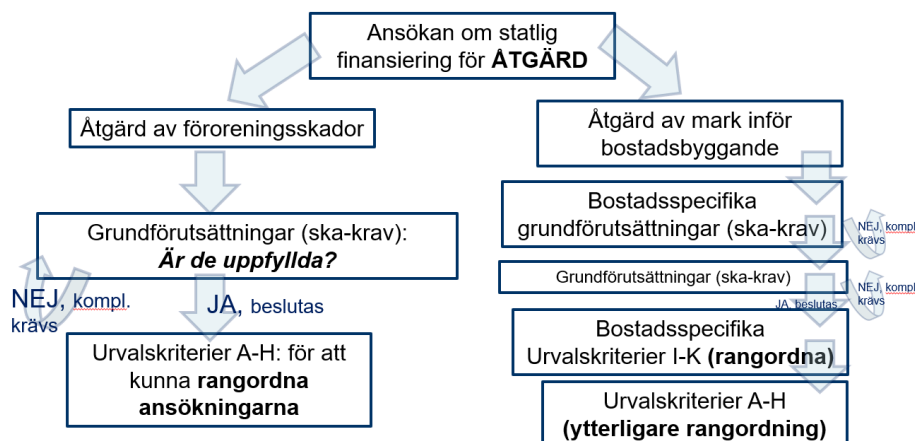
Den nationella planen är ett prioriteringsverktyg och beslutsstöd för prioritering av ansökningar om statlig finansiering för avhjälpande av föroreningsskador. Målgruppen är primärt de som granskar och skriver ansökningar om statlig finansiering, dvs. handläggarna inom förorenade områden hos Naturvårdsverket och länsstyrelserna, men även hos huvudmännen. Det är endast länsstyrelserna som kan ansöka om denna statliga finansiering hos Naturvårdsverket.

I syfte att underlätta för läsaren illustreras i detta kapitel översiktligt hur den nationella planens prioriteringsverktyg fungerar avseende åtgärdsansökningar med hjälp av flödesscheman i figur 1–3.

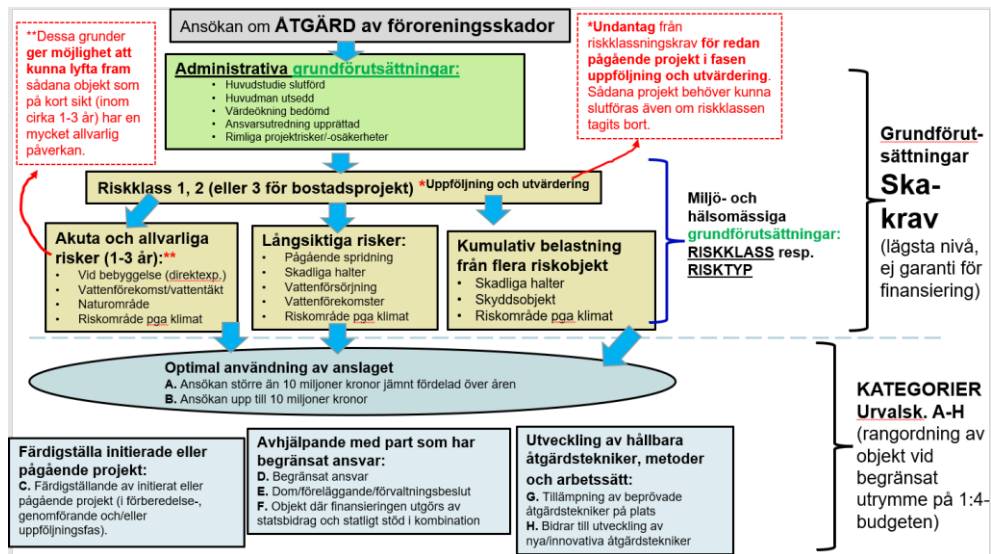
Prioriteringsgrunderna består av två steg:

- Steg 1 = Grundförutsättningar är ett antal ska-krav, som ska uppfyllas
- Steg 2 = Urvalskriterier, för att vid Naturvårdsverkets fördelningstillfällen kunna prioritera (dvs. rangordna) de inkomna ansökningarna

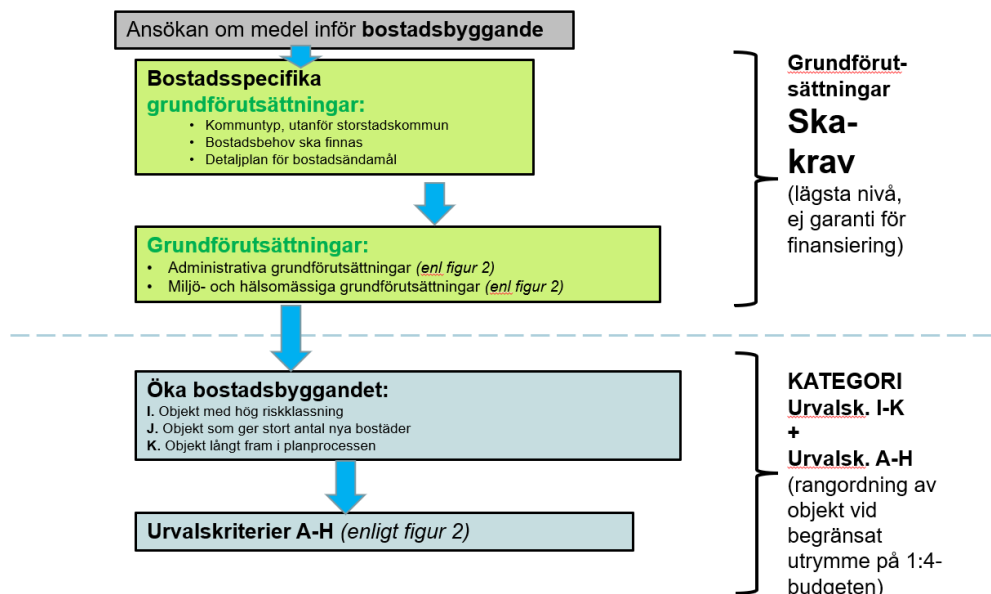
Prioriteringsverktyget har två spår (åtgärdsansökningar)



Figur 1: Prioriteringsgrunderna är indelade i två spår: ett spår för ansökningar om finansiering för att åtgärda föroreningsskador, och ett spår för ansökningar om finansiering för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande.



Figur 2. Detta flödesschema visar spåret om att åtgärda föroreningsskador. Steg 1 (grundförutsättningarna = ska-kraven) är ovanför den streckade linjen, medan steg 2 (Urvalskriterier A-H) är nedanför den streckade linjen. Notera att texterna i detta schematiska flödesschema är kraftigt förkortade, och för att undvika missförstånd behöver innehållet i figuren läsas parallellt med de beskrivande texterna i respektive tillhörande avsnitt i rapportens löptext.



Figur 3. Detta flödesschema visar spåret det s.k. bostadsspåret. Steg 1 (grundförutsättningarna = ska-kraven) är ovanför den streckade linjen, medan steg 2 (Urvalskriterier I-K och därefter A-H) är nedanför den streckade linjen. Notera att bostadsspåret även ska kombineras med det andra spåret om att åtgärda föroreningsskador (dvs figur 2), men att det bostadsspecifika går först. Notera också att texterna i detta schematiska flödesschema är kraftigt förkortade, och för att undvika missförstånd behöver innehållet i figuren läsas parallellt med de beskrivande texterna i respektive tillhörande avsnitt i rapportens löptext.

2. Inledning

2.1 Lagstöd och styrande dokument

- Förordning (2004:100) om statsbidrag för avhjälpande av föroreningsskador.
- Förordning (2022:98) om statligt stöd till åtgärder för efterbehandling av föroreningsskador.

Enligt 1 c § bidragsförordningen ska Naturvårdsverket upprätta en plan för avhjälpande av föroreningsskador. I planen ska prioritetsordningen för avhjälpande av föroreningsskador anges. Planen ska utgöra utgångspunkten vid prövningen av ansökningar om bidrag enligt bidragsförordningen. Naturvårdsverket ska vid behov uppdatera planen. Enligt 25 § stödförordningen ska den nationella planen som Naturvårdsverket tar fram enligt 1 c § bidragsförordningen utgöra utgångspunkten för prövningen av ansökningar om medel enligt stödförordningen.

Övrigt lagstöd och styrande dokument som parallellt med den nationella planen påverkar fördelningen av den statliga finansieringen för avhjälpande av föroreningsskador omfattar:

- Miljöbalken.
- Förordning (2012:989) med instruktion för Naturvårdsverket.
- Regleringsbrev för Naturvårdsverket.
- Kvalitetsmanual för användning och hantering av statlig finansiering till avhjälpande av föroreningsskador.

Centralt i avhjälpandearbetet är också kopplingen till bland annat de globala hållbarhetsmålen, miljökvalitetsmålen, vattenförvaltningsarbetet, avfallshierarkin och den nationella avfallsplanen. Vidare finns viktiga utgångspunkter för avhjälpande av förorenade områden i Naturvårdsverkets vägledning på vår webbplats.

2.2 Bakgrund

2.2.1 Nationella planens bakgrund

Regeringen skrev 2009 i den s.k. Saneringspropositionen (Regeringens proposition 2008/09:217) att Naturvårdsverket bör ta fram en nationell plan för de föroreningsskadade områden som är mest angelägna att avhjälpas. Regeringen framförde att denna plan kan utgöra grunden för prioritering av statlig finansiering, vilket då innebär att de viktigaste områdena i Sverige prioriteras för statligt finansierade åtgärder, eftersom länsstyrelserna redan har upprättat prioriteringslistor över de mest prioriterade områdena i sina respektive län. Regeringen konstaterade också att för att nå miljömålen på ett resurseffektivt sätt bör åtgärds mål för åtgärdsprojekten formuleras med utgångspunkt från planerad markanvändning, skyddsnivå för människor och djur, och skyddet av regionala naturresurser. Utvecklingen av ny teknik är betydelsefull och åtgärdsmetoderna behöver utvecklas och effektiviseras.

Den 1 februari 2010 uppdaterades bidragsförordningen¹ och Naturvårdsverket fick då via bidragsförordningen i uppdrag att upprätta en nationell plan för avhjälpande av föroreningskador. I planen ska prioritetsordningen för avhjälpande av föroreningskador anges. Planen ska utgöra utgångspunkten vid prövningen av ansökningar om bidrag enligt denna förordning. Naturvårdsverket ska vid behov uppdatera planen.

Naturvårdsverket arbetade med att ta fram den första nationella planen under 2010–2014. Under arbetets gång förankrades planen med länsstyrelserna, Statens geotekniska institut och Sveriges geologiska undersökning genom workshops och en referensgrupp. Under framtagandet av planen hade Naturvårdsverket också en dialog med Miljödepartementet. Första utgåvan av nationella planen beslutades i maj 2014.

Den nationella planen är ett dynamiskt dokument. Efterhand som arbetet med att avhjälpas föroreningskador med statlig finansiering fortskrider kommer Naturvårdsverket att revidera och komplettera planen. Se mer detaljer om de olika utgåvorna i tabellen på sidan 2–3.

2.2.2 Arbetet med förorenade områden

Det övergripande syftet med avhjälpande av föroreningskador är att långsiktigt minska riskerna för skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Hittills har cirka 86 000 potentiellt förorenade områden identifierats i Sverige varav majoriteten av objekten inte riskklassats ännu. Cirka 1 200 områden bedöms vara

¹ via SFS 2009:1526 (Förordning om ändring i bidragsförordningen).

mycket allvarligt förorenade, vilket innebär mycket stor risk för människors hälsa och för miljön (riskklass 1). För ytterligare ca 8 500 områden bedöms risken vara stor för människors hälsa och för miljön (riskklass 2). För ca 11 600 områden bedöms risken vara måttlig för människors hälsa och för miljön (riskklass 3). Det saknas dock fortfarande sannolikt ett antal objekt i denna systematiska genomgång och klassning, varför det inte är möjligt att ge en samlad bild för hela landet med alla befarat förorenade områden. Ny kunskap om föroreningar i sedimentområden och områden där PFAS har använts kommer samlas in under kommande år, och med anledning av det kan antalet potentiellt förorenade områden öka.

Arbetet med avhjälpande av föroreningsskador har tydliga kopplingar till vissa delmål inom de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030, som är en handlingsplan för människornas och planetens välbefinnande (FN, 2015). Det gäller delmålen 3.9, 6.3, 11.6, 15.1 och 15.3 (som är det mest centrala delmålet av dessa), som ligger inom God hälsa och välbefinnande, Rent vatten och sanitet för alla, Hållbara städer och samhällen, samt Ekosystem och biologisk mångfald. Det svenska miljömålssystemet kan ses som den ekologiska dimensionen av de globala hållbarhetsmålen. Avhjälpandearbetet är en viktig del av miljömålsarbetet och för att uppnå miljökvalitetsmålet Giftfri miljö. Det påverkar även flera andra miljökvalitetsmål positivt, såsom Grundvatten av god kvalitet, God bebyggd miljö, Levande sjöar och vattendrag samt Hav i balans samt levande kust och skärgård. Utgångspunkten för arbetet med avhjälpande av föroreningsskador enligt miljöbalken är att den som förorenat ska stå för utredning och åtgärder.

Det är avgörande att åtgärdstakten är hög för att de förorenade områdena ska bli åtgärdade i så stor utsträckning att de inte utgör något hot mot människors hälsa eller miljön, och för att uppnå miljökvalitetsmålen. Det är också fortsatt avgörande med samverkan, teknikutveckling, tillsyn och kunskap för att driva avhjälpandearbetet framåt på ett effektivt sätt. Förorenade områden riskerar att påverkas av klimatförändringarna och spridningen av föroreningar till miljön kan öka till följd av de förväntade effekterna av ett förändrat klimat, genom exempelvis översvämningar, ras, skred och erosion.

2.2.3 Den statliga finansieringen

Naturvårdsverkets statliga anslag 1:4 finns för att åstadkomma insatser där det inte finns någon ansvarig som kan betala, eller där någon bara till en begränsad del kan hållas ansvarig för att betala. Naturvårdsverket ansvarar för nationell samordning och prioritering av avhjälpande av föroreningsskador. Naturvårdsverket administrerar det statliga anslaget och fattar beslut om statsbidrag till utredningar och åtgärder med stöd av bidragsförordningen, och beviljar medel till stöd med

stöd av stödförordningen (läs mer i avsnitt 1.3 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual, Naturvårdsverket 2023a).²

Storleken på 1:4-anslaget styrs av innehållet i Naturvårdsverkets årliga regleringsbrev och behoven är stora varför anslaget måste utnyttjas på bästa sätt. Vår målsättning är därför att fördela hela anslagspost 1 för innevarande år. För att möjliggöra en god planering och framförhållning för fleråriga åtgärdsprojekt har vi också en bemyndiganderam, vilket innebär att vi fattar beslut på bemyndigandet när anslaget för innevarande år är fulltecknat. Bemyndigandet sträcker sig ett antal år framåt i tiden i enlighet med regleringsbrevet.

Vissa år innehåller Naturvårdsverkets regleringsbrev särskilda direktiv, och då behöver prioriteringen av åtgärdsobjekt anpassas efter dessa. I den fördelningsplan som hör till den nationella planen redovisar Naturvårdsverket inriktningen för arbetet med att avhjälpa föroreningsskador det kommande året. Utifrån Naturvårdsverkets handlingsplan för klimatanpassning 2023–2026 (Naturvårdsverket 2023b) arbetar Naturvårdsverket med ett antal åtgärder som bland annat tar hänsyn till klimateffekter i prövningen av ansökningar om statlig finansiering för avhjälpandeåtgärder, för att minska de risker för föroreningsspridning som ett förändrat klimat kan leda till.

I Naturvårdsverkets kvalitetsmanual för användning och hantering av statlig finansiering till avhjälpande av föroreningsskador (Naturvårdsverket 2023a) framgår hela processen kring statlig finansiering för avhjälpande av föroreningsskador - från ansökan till hur slutredovisning ska göras.

Det är endast länsstyrelserna som kan ansöka om denna statliga finansiering hos Naturvårdsverket.

2.3 Syfte och mål

Innehållet i denna nationella plan har sin utgångspunkt i beskrivningen i Saneringspropositionen (se avsnitt 2.2.1). Syftet med planen är att den ska utgöra utgångspunkten vid nationella prövningar av ansökningar om statsbidrag alternativt statligt stöd enligt bidrags- respektive stödförordningen.

² Angående begreppen avhjälpande och efterbehandling. Den 1 augusti 2007 genomfördes förändringar i miljöbalkens 10 kapitel. I 10 kap. miljöbalken och i bidragsförordningen förändrades terminologin och termen "avhjälpande av föroreningsskada" infördes. Med anledning av övergångsbestämmelserna till 10 kap. miljöbalken tillämpas i praktiken fortfarande kapitlets äldre termer "efterbehandling" och "efterbehandlingsåtgärder" framför termen "avhjälpande" i vissa sammanhang under en lång tid framöver. I avsnitt 1.2 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (2023a) framgår Naturvårdsverkets syn på begreppen.

Den nationella planens funktion som prioriteringsverktyg ska säkerställa att den statliga finansieringen från anslag 1:4 som beslutas via första villkoret på anslagspost 1 enligt 1 c § bidragsförordningen och 25 § stödförordningen främst går till avhjälpandeåtgärder vid de förorenade områden i landet som utgör störst risk i fråga om skador på människors hälsa och naturområden med stora skyddsvärden eller betydande vattenförsörjningsintressen, samt där det förekommer skadliga halter av föroreningar som på grund av sin farlighet har hög prioritet i miljöarbetet. Samtidigt behöver åtgärdstakten öka, hänsyn måste tas till effekterna från ett förändrat klimat, innovation och utveckling av hållbara metoder är nödvändig, och det årliga statliga anslaget ska användas optimalt och på bästa sätt. Verktyget ska också användas för att prioritera statlig finansiering till områden med bostadsbehov men där marken är förorenad och åtgärdskostnaderna annars utgör ett så stort ekonomiskt hinder att bostadsbyggande försvåras.

Naturvårdsverkets målsättning är att den nationella planen ska ge:

- förståelse för och transparens i hur Naturvårdsverket prioriterar vid fördelning av statlig finansiering för avhjälpandeåtgärder,
- översikt över fördelad statlig finansiering över tid, och
- förutsättningar för tydlig dialog mellan Naturvårdsverket och länsstyrelserna.

2.4 Målgrupp

Nationella planens målgrupp är primärt de som granskar och skriver ansökningar om statlig finansiering från 1:4-anslaget anslagspost 1 via bidrags- och stödförordningarna, dvs. handläggarna inom förorenade områden hos Naturvårdsverket och länsstyrelserna, men även huvudmännen.

2.5 Omfattning och avgränsning

Den nationella planen ska utgöra utgångspunkten vid Naturvårdsverkets nationella prövning av länsstyrelsernas ansökningar om:

- statsbidrag till utredningar och åtgärder av föroreningssskador enligt bidragsförordningen,
- medel till statligt stöd till åtgärder enligt stödförordningen.

Den nationella planen är ett **prioriteringsverktyg och ett beslutsstöd** för prioriteringar av statlig finansiering till avhjälpandeåtgärder.

Planen omfattar därför de grundförutsättningar (ska-krav) och de urvalskriterier som är vägledande vid beslut om statlig finansiering för avhjälpandeåtgärder på objektsnivå. På så sätt ska det statliga anslaget utnyttjas på bästa sätt.

Urvalskriterierna i planen är avsedda för helt statligt finansierade projekt, för projekt med begränsat ansvar och begränsad statlig finansiering som drivits fram genom tillsynsmyndigheternas arbete, samt för projekt som avser att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande. För de sistnämnda projekten finns dock delvis särskilda urvalskriterier. Länsstyrelserna ansvarar för prioriteringen av förorenade områden på regional nivå. Den samlade regionala prioriteringen utgör sedan utgångspunkten för den nationella prioriteringen.

Notera att gällande ansökningar om statligt stöd är länsstyrelsen den beslutande myndigheten, medan Naturvårdsverket endast beviljar medel till statligt stöd till länsstyrelsen (se avsnitt 2.2.3). Länsstyrelsen har således till ansvar att granska ansökan och kontrollera att samtliga grundförutsättningar är uppfyllda, och att avgörande urvalskriterier är redovisade i ansökan. Länsstyrelsen ska därefter i sin tur ombesörja att grundförutsättningarna och urvalskriterierna uppges i sin ansökan om medel till stöd som skickas in till Naturvårdsverket. Naturvårdsverket gör den nationella prioriteringen.

Naturvårdsverket reserverar en del av det statliga anslaget för att kunna hantera fördelning av bidrag för verkställighet och rättelse på felandes bekostnad enligt 26 kap. 17 och 18 §§ miljöbalken. Sådana objekt omfattas inte av urvalskriterierna i den nationella planen. Åtgärder som genomförs som en följd av verkställighet och rättelse är av brådskande karaktär, och utförs för att undanröja ett överhängande hot om miljöskada eller hälsofara. Närmare beskrivning av vilka förutsättningar och avgränsningar som gäller för bidragsbeslut avseende verkställighet eller rättelse framgår av Naturvårdsverkets kvalitetsmanual för användning och hantering av statlig finansiering till avhjälpande av föroreningskador (Naturvårdsverket 2023a).

2.6 Fördelningsplan och arbetsplan

Nationella planen består av tre delar. Denna rapportdel, samt två fördelningsplanen och arbetsplanen, som är två redovisande delar och bara finns tillgängliga på Naturvårdsverkets webbplats.

Fördelningsplanen för det statliga anslaget till avhjälpande av föroreningskador:

- är en konkretisering i kortfattat textdokument av Naturvårdsverkets budget och verksamhetsplan, som har beslutats

av Naturvårdsverkets generaldirektör. Den uppdateras i början av varje nytt kalenderår.

- *visar översiktligt hur Naturvårdsverket fördelar anslagspost 1 inom 1:4-anslaget på årsbasis över de olika budgetposterna (utredningar, tillsynsprojekt, annat avhjälpande arbete, fördelning av statlig finansiering till åtgärder och övriga ansökningar om projektmedel). Hanteringen av den statliga finansieringen beskrivs.*
- *redovisar inriktningen på arbetet med avhjälpande av föroreningsskador för det innevarande året, och ger en översikt för de tre kommande åren. Regeringsuppdrag (utifrån Naturvårdsverkets regleringsbrev och andra signaler) och särskilda satsningar inom området beskrivs.*

Arbetsplanen för åtgärdsobjekten som finansieras via det statliga anslaget:

- *utgörs av tabeller som uppdateras i början av varje kvartal, och vid årsskiftet läggs ett utfall upp avseende föregående år.*
- *är framför allt ett arbetsmaterial för Naturvårdsverket, länsstyrelserna och huvudmännen.*
- *syftar till att öka transparensen genom att redovisa vilka inkomna ansökningar som för tillfället ännu inte beslutats.*
- *visar ned på objektsnivå hur stor del av anslaget som är in-tecknat för åtgärder, både under innevarande år men också hur mycket av bemyndiganderamen som belastats, dvs. hur mycket av de kommande årens anslag som redan är beviljat till projekt som till exempel löper över flera år.*
- *redovisar hur stort utrymme av anslaget som finns kvar att besluta om, både under innevarande år och på bemyndiganderamen.*

Notera att det är av stor vikt att länsstyrelserna och huvudmännen inom ramen för sitt arbete med statlig finansiering regelbundet tillgodogör sig innehållet i arbetsplanens tabeller, för att kunna optimera budget- och tidplaner i kommande ansökningar.

3. Utredningsansökningar

Utredningsskedet definieras enligt terminologilistan i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a) som det skede där det utförs den utredning som behövs för att avhjälpandeåtgärder ska kunna genomföras. Här ingår MIFO fas 2, förstudie och huvudstudie.

3.1 Utredningar via statsbidragssystemet

Enligt 2 § 3 bidragsförordningen får bidrag ges i den utsträckning det finns medel till den utredning som behövs för att avhjälpandeåtgärder ska kunna genomföras.

Statsbidrag för utredning enligt 2 § 3 bidragsförordningen kan sökas av länsstyrelserna för prioriterade objekt där det varken finns någon ansvarig verksamhetsutövare eller fastighetsägare³. Ansökningar om utredningsbidrag kan göras två gånger per år. I god tid inför varje ansökningstillfälle skickar Naturvårdsverket ut preciserade instruktioner till länsstyrelserna om vad ansökningarna ska innehålla, samt tillhörande särskilda ansökningsblanketter. Anledningen till dessa särskilda utskick är att instruktionernas detaljer kan variera från år till år beroende på vilka direktiv som regeringen ger Naturvårdsverket i det årliga regleringsbrevet. Instruktionerna och ansökningsblanketterna finns också tillgängliga på Naturvårdsverkets webbplats. Huvuddragen anges även i avsnitt 7.3 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

Det är viktigt att länsstyrelserna arbetar med en variation av utredningar, såsom komplexa objekt, objekt med olika föroreningstyper, objekt som leder till större och kostsamma åtgärder, men även enklare objekt som leder till mindre åtgärder. Detta är viktigt för att få till ett jämnt flöde av åtgärder, så att utrymmet på anslaget kan användas optimalt och på bästa sätt.

I utredningsskedet tar Naturvårdsverket inte ställning till om det ansöka objektet i den framtida åtgärdsfasen kommer gå som åtgärd av föroreningsskador eller som åtgärd av förorenad mark inför bostadsbyggande. I utredningsskedet tar Naturvårdsverket heller inte ställning till om det ansökta objektet kommer ses som statsbidrag eller statligt stöd.

³ Finns ingen verksamhetsutövare som kan utföra eller bekosta efterbehandling av en förorenad fastighet åvilar efterbehandlingsansvaret den fastighetsägare som förvärvat fastigheten och vid förvärvet känt till eller bort känna till föroreningarna, 10 kap. 3 § miljöbalken. Fastighetsägares ansvar tillämpas inte på förvärv som skett före miljöbalkens ikraftträdande (den 1 januari 1999).

Naturvårdsverket ser också ett värde i att länsstyrelserna arbetar vidare med riskklassning av objekt inom skedet MIFO fas 2-undersökning, dels för att eventuellt avfärda objekt där det inte finns något åtgärdsbehov, dels för att identifiera objekt där det troligen finns risker som medför åtgärdsbehov.

Länsstyrelserna kan söka bidraget för ettåriga utredningar eller för utredningar som löper över flera år. Det är bara möjligt att ansöka om bidrag för högst två år framåt, och det gäller i första hand mer omfattande utredningar, såsom huvudstudier där flera år ofta behövs för att slutföra utredningen. Ifall länsstyrelsen söker bidrag för två år behöver skälen för detta redogöras för.

Länsstyrelsen kan även ansöka om kompletterande bidrag för att färdigställa redan pågående utredningar.

Det är viktigt att det inte har påbörjats något åtgärdsarbete (inom 2 § 6 bidragsförordningen) i det ansökta projektet eftersom Naturvårdsverket inte beviljar bidrag retroaktivt. Möjligheten att erhålla bidrag begränsas ytterligare i enlighet med vad som anges i 8 och 8 a §§ bidragsförordningen.

3.2 Grundförutsättningar

Grundförutsättningar är **ska-krav**.

Den här delen av planen beskriver de grundförutsättningar som **ska vara uppfyllda** för att en ansökan ska komma i fråga för statsbidrag för utredning (2 § 3 bidragsförordningen) från det statliga anslaget 1:4, anslagspost 1.

Grundförutsättningarna innebär minimikrav på vad ansökan ska innehålla. Att en ansökan uppfyller grundförutsättningarna är i sig inte en garanti för att erhålla statsbidrag för utredningar, eftersom det även görs en prioritering av ansökningarna (se avsnitt 3.3). Grundförutsättningarna punktas upp enligt nedan:

- Endast MIFO fas 2-undersökningar, förstudier eller huvudstudier
- Riskklass 1 eller 2
- Huvudman ska finnas
- Ska avse specifika objekt i EBH-stödet
- Får inte finnas någon ansvarig verksamhetsutövare eller fastighetsägare⁴
- Upprättad ansvarsutredning/-bedömning som Naturvårdsverket instämt i

⁴ Se fotnot 3.

3.2.1 Aktuella utredningsskeden

Länsstyrelserna kan endast ansöka om bidrag för utredningar enligt 2 § 3 bidragsförordningen, som motsvaras av MIFO fas 2-undersökning, förstudie, och huvudstudie. Vad som ingår i dessa utredningsfaser beskrivs i avsnitt 5.4–5.6 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a). Bidrag för den senare projekterings/åtgärdsförberedelse- eller åtgärdsfasen (2 § 6 bidragsförordningen) går inte att söka via utredningsbidraget. De övriga faserna (2 § 1–2, 2 § 4–5, samt 2 § 7 bidragsförordningen) ryms inte heller inom utredningsbidraget (2 § 3 bidragsförordningen).

3.2.2 Riskklassning

Det är en förutsättning att det förorenade området motsvarar MIFO riskklass 1 eller 2 utifrån det senast tillgängliga underlaget (läs mer i avsnitt 7.3.2 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual, Naturvårdsverket 2023a). Endast branschklassning är inte tillräckligt.

3.2.3 Huvudman

Huvudman för utredningsprojektet ska vara utsedd. Generellt gäller att utredningarna i projekt som sannolikt kommer att leda till åtgärder bör utföras av den som senare ska vara huvudman för genomförandet. Läs mer om vem som kan vara huvudman i avsnitt 4.3.2 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

3.2.4 Objekt i EBH-stödet

Ansökningarna ska avse specifika objekt som ligger i EBH-stödet. I ansökan ska bland annat objekts-ID, objektsnamn och primär bransch enligt EBH-stödet anges.

3.2.5 Ansvarsfrågor

I utredningsskedet jämkas som huvudregel inte utredningskostnaderna⁵, vilket innebär att det endast är möjligt att söka bidrag för utredningar om det inte finns någon som är ansvarig verksamhetsutövare⁶ eller fastighetsägare⁷. Om ansvarig verksamhetsutövare finns, ska denne stå för utredningskostnaderna. När projektet framöver kommer in i åtgärdsfas kan erlagda utredningskostnader avräknas från totalbeloppet vid en så kallad jämkning.

⁵ Se exempelvis MÖD 2010:17 och Mark- och miljööverdomstolens avgörande den 11 december 2017 mål nr M 682–17 och 683–17.

⁶ För vissa fall i åtgärdsskedet kan den verksamhetsutövare som är ansvarig för att vidta åtgärder bedömas ha ett begränsat ansvar, varför statlig finansiering får täcka delar av den totala kostnaden för åtgärden. I utredningsskedet är detta förfarande dock inte möjligt, och det får inte finnas någon ansvarig verksamhetsutövare.

⁷ Se fotnot 3.

- Vid ansökan om *MIFO fas 2-undersökning* och *förstudie* ska länsstyrelsen tillsammans med ansökan i ansökningsblanketten upprätta en **preliminär bedömning av ansvaret**. En sådan bedömning kan vara översiktlig och anpassas till tillgången på information och utredningsskede (se avsnitt 5.2 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual, Naturvårdsverket 2023a).
- Vid ansökan om *huvudstudie* ska ansökan fördjupas, och en **fullständig ansvarsutredning ska ha upprättats** av tillsynsmyndigheten, och ansvarsutredningen ska bifogas med ansökan. Om länsstyrelsen inte är tillsynsmyndighet ska det framgå av ansökningshandlingarna att länsstyrelsen har granskat ansvarsutredningen och delat tillsynsmyndighetens bedömning. Ansvarsutredningen bifogas ansökan. Ansvarsutredningen bör upprättas enligt mallen i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual, Bilaga 1 (Naturvårdsverket 2023a). Utförliga detaljer finns i instruktionerna till länsstyrelserna om vad ansökningarna ska innehålla, se andra stycket i avsnitt 3.1 ovan.

3.3 Prioritering av utredningsansökningar

Naturvårdsverket granskar samtliga ansökningar om statsbidrag för utredningar som kommer in vid varje ansökningstillfälle. Vid fördelningstillfället några veckor senare prövas de granskade utredningsansökningarna nationellt med grundförutsättningarna som utgångspunkt, och de prioriteras enligt 1–5 nedan.

1. Färdigställande av redan pågående utredningar prioriteras före påbörjande av nya utredningar. Detta för att redan pågående utredningar ska kunna slutföras så snabbt som möjligt, vilket leder till att fler färdigutredda objekt därefter snabbare kan gå vidare till åtgärdsfas, och i sin tur leder det till att åtgärdstakten ökas och miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö snabbare kan nås.
2. Bidrag tilldelas därefter de ansökta objekt som länsstyrelserna rangordnat högst inom sina respektive län. Detta i den mån det är möjligt med hänsyn till befintlig budget, samt att objekten i fråga är nationellt prioriterade och i enlighet med vad som anges i instruktionerna för ansökan om statsbidrag för utredningar.
3. Hänsyn tas till antalet pågående utredningar som finns per länsstyrelse och kommun. Detta för att säkerställa att det finns kapacitet för att projekten ska kunna slutföras under beslutade år.
4. Prioritering av objekt görs så att respektive länsstyrelse får ett jämnt flöde av olika typer av utredningar, bidragsbelopp och riskklasser.
5. MIFO fas 2-undersökningar prioriteras för att få in fler objekt i åtgärd, men även för att kunna avfärda objekt där det inte föreligger någon risk.

4. Åtgärdsansökningar – Grundförutsättningar

Grundförutsättningarna är **ska-krav**.

Den här delen av planen är **steg 1 i prövningen** av ansökan om statlig finansiering för avhjälpan åtgärder (åtgärdsförberedelser, åtgärder, samt uppföljning och utvärdering) från det statliga anslaget 1:4, anslagspost 1.

Här beskrivs de grundförutsättningar som ska vara uppfyllda för att ett ansökt objekt ska kunna komma i fråga för statlig finansiering för åtgärder.

Grundförutsättningarna innebär minimikrav på vad en ansökan ska innehålla. Att en ansökan uppfyller grundförutsättningarna är i sig inte en garanti för att erhålla statlig finansiering för åtgärd eftersom anslaget vissa år kan vara hårt belastat.

Detta avsnitt är indelad i tre delar som omfattar:

- *administrativa grundförutsättningar* (avsnitt 4.1) som gäller alla typer av åtgärdsansökningar,
- *miljö- och hälsomässiga grundförutsättningar* (avsnitt 4.2) som gäller alla typer av åtgärdsansökningar,
- *grundförutsättningar inför bostadsbyggande* (avsnitt 4.3) som gäller de ansökningar om statlig finansiering för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande. För dessa tillkommer särskilda grundförutsättningar som också ska vara uppfyllda.

Efter att ansökningarnas grundförutsättningar i steg 1 (dvs. punktlistan ovan) bedömts vara uppfyllda går ansökningarna vidare till steg 2 där urvalskriterierna ligger till grund för de fortsatta prioriteringarna (se kapitel 5 Urvalskriterier för åtgärdsansökningar).

4.1 Administrativa grundförutsättningar

De administrativa grundförutsättningarna är **ska-krav** som en ansökan ska uppfylla vid prövningstillfället.

De säkerställer att ett objekt är tillräckligt utrett, att det går att överblicka projektets genomförbarhet och kostnader och att annan relevant lagstiftning uppfylls. De

säkerställer också att statlig finansiering inte utgår till objekt där det finns en juridiskt ansvarig som ska stå för hela eller delar av kostnaden, och inte heller till att statlig finansiering medför en obehörig vinst på åtgärdade fastigheter.

Samtliga fem punkter nedan ska uppfyllas:

- Färdig huvudstudie ska finnas (se mer i avsnitt 4.1.1).
- Huvudman ska vara utsedd (se mer i avsnitt 4.1.2).
- Värdeökningen ska vara bedömd (se mer i avsnitt 4.1.3)
- Kompletta ansvarsutredning: för bidragsprojekt ska Naturvårdsverket ha instämt i den, för stödprojekt ska länsstyrelsen ha instämt i den (se mer i avsnitt 4.1.4).
- Projektet får inte innehålla för stora risker / osäkerheter (se mer i avsnitt 4.1.5).

4.1.1 Huvudstudie slutförd

En färdig huvudstudie (eller motsvarande information) ska finnas. Undantag finns för små objekt med åtgärds kostnad om högst 3 miljoner kronor som ansöks via ett förenklat ansökningsförfarande (se avsnitt 5.1.2).

4.1.2 Huvudman utsedd

En huvudman för projektet ska vara utsedd. Se mer i avsnitt 4.3 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

4.1.3 Värdeökning bedömd

Värdeökningen på objektet ska vara bedömd. Se mer i avsnitt 7.4.2 och 8.4.2 om fastighetsvärdering och värdeökning vid statlig finansiering i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

4.1.4 Ansvarsutredning upprättad

Det ska finnas en komplett ansvarsutredning som upprättats för det aktuella objektet. För bidragsobjekt ska Naturvårdsverket ha instämt i den bedömning som gjorts i ansvarsfrågan. För stödprojekt ska den beslutande myndigheten ha instämt i den bedömning som gjorts i ansvarsfrågan. Vad som ska ingå i ansvarsutredningen beskrivs i Bilaga 1 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

4.1.5 Rimliga projektrisker/-osäkerheter

Projektet får inte vara förknippat med för stora projektrisker eller projektosäkerheter. Läs mer i avsnitt 5.6.1 och 5.7.1 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a). Om det finns stora osäkerheter vad

gäller åtgärdsmetod, kostnader och/eller andra osäkerheter bör endast statlig finansiering för förberedelser till avhjälpandeåtgärder sökas i ett första skede.

4.2 Miljö- och hälsomässiga grundförutsättningar

De miljö- och hälsomässiga grundförutsättningarna är **ska-krav** som en ansökan ska uppfylla vid provningstillfället. Det innebär att det i projektet ska finnas risker för miljö och människors hälsa. Båda dessa punkter nedan **ska uppfyllas**:

- Riskklass ska finnas (se mer i avsnitt 4.2.1)
- Risktyp (akut/allvarlig, långsiktig eller samverkande, se avsnitt 4.2.2)

Se de bruna rutorna i figur 2 (Kapitel 1 Schematisk översikt), ovanför den streckade linjen.

4.2.1 Riskklass

För att objektet ska kunna komma i fråga för prioritering ska det vara riskklassat enligt MIFO-metodiken, dvs. att det innebär en risk för miljö eller människors hälsa. Det är de mest förorenade områdena, som prioriteras för statlig finansiering. Områden i riskklass 1 och 2 prioriteras i första hand. Endast branschklassning är inte tillräckligt.

För objekt inför bostadsbyggande kan även förorenade områden i riskklass 3 efter genomförd huvudstudie eller utredning av motsvarande⁸ karaktär komma i fråga. Anslaget ska inte enbart underlätta för bostadsbyggande, det ska också bidra till att miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö kan uppnås. Det förorenade området ska innebära en risk som är tillräckligt allvarlig för att motivera statlig finansiering för att åtgärda den förorenade marken inför bostadsbyggande. Områden som är aktuella för den statliga finansieringen inför bostadsbyggande ska därför tillhöra riskklass 1, 2 eller 3 eller motsvarande för att även detta syfte ska anses vara uppfyllt. Riskklass 1 har högst prioritet. Är området inte riskklassat sedan tidigare krävs en bedömning av riskklassen utifrån den nuvarande markanvändningen. Vägledning om hur riskklassning görs finns i Naturvårdsverkets vägledning om metodik för inventering av förorenade områden (Naturvårdsverket 1999). Endast branschklassning är inte tillräckligt.

⁸ Med motsvarande avses att området ska vara så väl undersökt att en bedömning motsvarande en riskklassning kan göras.

Notera att undantag kan göras från riskklassningskravet när det gäller statligt finansierade projekt i fasen uppföljning och utvärdering. I detta skede tas riskklassningen ibland bort när genomförandefasen är slutförd och länsstyrelsen bedömer att risken är avhjälp. Projekt inom fasen uppföljning och utvärdering behöver dock få ges möjligheten att kunna slutföras trots borttagen riskklass. Med anledning av det ska dessa också kunna prioriteras in för statlig finansiering, under förutsättning att statlig finansiering tidigare beviljats för den föregående genomförandefasen.

4.2.2 Risktyper

Vid fördelning av den statliga finansieringen tar Naturvårdsverket hänsyn till risker för påverkan i såväl kort som långt tidsperspektiv. I detta sammanhang är det korta perspektivet en tidsram av cirka 1–3 år. Det långa perspektivet har Naturvårdsverket preciserat till storleksordningen 100-tals till 1000 år. Hänsyn tas även till om kumulativa risker föreligger från flera objekt tillsammans, exempelvis vid negativ påverkan på miljökvalitetsnormerna (MKN) i yt- och grundvatten.

Objektet som statlig finansiering söks för **ska innehålla minst en** av de tre risktyperna A-C, som var och en beskrivs här nedanför:

- A. Akuta och allvarliga risker för miljön och människors hälsa.
- B. Långsiktiga risker för miljön och människors hälsa.
- C. Kumulativ belastning från flera riskobjekt.

A. Akuta och allvarliga risker för miljön och människors hälsa

Den här risktypen avser *objekt med risker som innebär ett akut och allvarligt hot mot människors hälsa, naturområden med stora skyddsvärden, eller betydande vattenförsörjningsintressen* enligt 8 § och 8 a § 1 bidragsförordningen och enligt 23 § 1–3 stödförordningen.

Nedanstående grunder **ger möjlighet att kunna lyfta fram sådana objekt som på kort sikt (inom cirka 1–3 år)** har en mycket allvarlig påverkan.

Om tidsramen är längre än tre år kan det inte längre anses vara akut.

Ansökan om objekt med akuta och allvarliga risker ska omfatta minst en av nedanstående punkter:

- Objekt i närheten av bebyggelse där vistelse på det förorenade området kan förväntas och där detta innebär akuta risker för allvarliga skador vid direktexponering,
- Objekt som nu eller på kort sikt (inom cirka 1–3 år) innebär risk för allvarliga skador på vattenförekomster (och riskerar att äventyra god status enligt miljö kvalitetsnormerna⁹) eller värdefulla vattentäkter (sammantagen vattenförsörjning nu eller i framtiden för mer än 50 personer eller ett dygnsuttag på mer än 10 m³),
- Objekt som nu eller på kort sikt (inom cirka 1–3 år) innebär risk för allvarliga skador på värdefulla naturområden (skyddade områden, riksintresse, Natura 2000-områden). Med allvarliga skador menas att de skyddsvärden som motiverar skyddet eller klassningen helt eller i betydande omfattning förstörs, till exempel att arter eller biotoper försvinner,
- Objekt belägna i riskområden som nu eller på kort sikt (inom cirka 1–3 år) kan riskera att bli påverkade av akuta effekter av ett förändrat klimat som torka eller intensiva skyfall med en ökad risk för översvämning, ras, skred och erosion, vilket kan leda till en ökad förorenings-spridning.

Notera att objekt med akuta och allvarliga risker inte ska förväxlas med särskilt angelägna objekt eller objekt för verkställighet (enligt 26 kap. 17 § miljöbalken) eller rättelse på den felandes bekostnad (enligt 26 kap. 18 § miljöbalken). Sådana objekt omfattas inte av prioriteringsgrunderna i den nationella planen, eftersom dessa åtgärder är av brådskande karaktär och behöver åtgärdas inom högst ett år, vilket innebär att det inte finns tid att invänta nästa fördelningstillfälle. Dessa åtgärder utförs för att undanröja ett överhängande hot om miljöskada eller hälsofara. Mer information finns i avsnitt 7.6 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket, 2023).

⁹ Om objektet redan i nuläget kan orsaka eller bidra till att god status inte uppnås i vattenförekomsten finns en juridisk skyldighet att vidta åtgärder på objektet för att vattenförekomstens status inte ska riskeras att försämrars, så att den på sikt ska uppnå god status. Enligt EU:s vattendirektiv (ramdirektiv 2000/60/EG) samt de tre dotterdirektiven 2006/118/EG (för grundvatten), 2008/105/EG (för prioriterade ämnen i ytvatten) och 2009/90/EG (kvalitetskrav på kemiska analyser och laboratorier som anlitas för övervakningsarbetet) har Sverige ett ansvar att säkerställa att vattenförekomster uppfyller kraven för god status, och att det inte sker påverkan som leder till att en vattenförekomst inte uppfyller kraven, alternativt att dessa åtgärdas tills att god status uppnås.

B. Långsiktiga risker för miljön och människors hälsa

Den här risktypen avser *objekt som innebär negativa effekter på människors hälsa eller miljön på längre sikt (100-tals till 1000 år).*

Nedanstående grunder skapar förutsättningar för att de förorenade områden vars påverkan innebär risk för negativa effekter på längre sikt kan prioriteras. Det är av vikt att kunna arbeta långsiktigt genom att reducera befintliga eller befarade risker för människors hälsa och miljön. Det är även viktigt att undanröja en potentiell risk för att det på längre sikt sker en betydande spridning av föroreningar på grund av effekterna från ett förändrat klimat, som till exempel mer intensiva skyfall, förhöjda havsvattenstånd, översvämning, ras, skred, erosion, temperaturförändringar, torka eller ändrade grundvattenförhållanden.

Ansökan om objekt med långsiktiga risker ska omfatta minst en av nedanstående punkter:

- Objekt med pågående förorenings-spridning och där spridningsproblematiken på längre sikt riskerar att förvärra situationen inom ett större påverkansområde, eller där risk för permanent skada föreligger. Detta inkluderar även ett potentiellt framtida problem om det finns en risk för ändrad/ökad spridning som negativt påverkar statusen av vattenförekomsten¹⁰,
- Objekt som har skadliga halter av föroreningar, vilka på grund av bedömd hälso- eller miljöfarlighet har hög prioritet i miljöarbetet och där föroreningarna på längre sikt riskerar att spridas till omgivningen, eller att människor exponeras på ett oacceptabelt sätt,
- Objekt med negativ påverkan på vattenförsörjningsintressen som innebär långsiktiga risker för yt- och grundvatten,
- Objekt som medför negativ påverkan på grundvatten- och ytvattenförekomster på ett sätt som bidrar till att dessa inte uppnår god ekologisk och kemisk status utifrån miljö kvalitetsnormerna för respektive medium¹¹,

¹⁰ Se fotnot 9.

¹¹ Se fotnot 9.

- Objekt belägna i riskområden som på längre sikt kan riskera att bli påverkade av långsiktiga effekter från landhöjning eller ett förändrat klimat. Det senare innebär att förhöjda havsvattenstånd, mer frekventa och intensiva skyfall med en ökad risk för översvämning, ras, skred och erosion, samt temperaturförändringar och torra framöver väntas bidra till en ökad risk för spridning av föroreningar från mark och sediment till miljön. En ökad temperatur kan även förändra förorenande ämnens förekomstform, och kan exempelvis leda till en ökad metylering av kvicksilver, vilket ökar risken för upptag i biota.

C. Kumulativ belastning från flera riskobjekt

Den här risktypen avser objekt som tillsammans med ett eller flera andra objekt medför kumulativa risker och effekter, vilket utgör en oacceptabel belastning på ett skyddsobjekt.

Nedanstående grunder skapar förutsättningar för att kunna lyfta fram och prioritera in mindre¹² objekt för åtgärd som bedöms bidra till oacceptabel miljöpåverkan eller belastning på ett visst skyddsobjekt. Exempelvis kan det handla om att flera förorenade områden, verksamheter och/eller andra källor tillsammans påverkar och belastar ett och samma skyddsobjekt (exempelvis människor, grundvattenförekomst eller ytvattenförekomst).

Ansökan om objekt med negativa samverkande risker ska omfatta minst en av nedanstående punkter:

- Flera förorenade objekt i omgivningen som adderar till varandra, så att de tillsammans orsakar skadliga halter av föroreningar som innebär att människor exponeras på ett oacceptabelt sätt. Den totala effekten innebär överexponering och en risk för människors hälsa.
- Flera förorenade objekt i omgivningen som adderar till varandra, så att de tillsammans belastar samma skyddsobjekt, till exempel en recipient. Det innebär att den totala belastningen, inklusive samtliga föroreningskällor, bedöms kunna ge en betydande påverkan. I vattenförekomster kan det leda till att god status inte uppnås¹³.

¹² Varje enskilt objekt kanske inte nödvändigtvis enskilt skulle föranleda en prioriterad åtgärd, men tillsammans utgör objekten en risk och oacceptabel miljöpåverkan eller belastning.

¹³ Se fotnot 9.

- Flera förorenade objekt i omgivningen som adderar till varandra, och även är belägna i riskområden som på kort eller längre sikt kan riskera att bli påverkade av effekter från landhöjning eller ett förändrat klimat. Objekten ska tillsammans belasta samma skyddsobjekt, så att den totala belastningen bedöms kunna ge en betydande påverkan. Förhöjda havsvattenstånd, temperaturförändringar, torka, mer frekventa och intensiva skyfall med en ökad risk för översvämning, ras, skred och erosion torka, kan leda till en ökad förorenings-spridning från mark och sediment till miljön.

Notera angående recipienter och belastning: Vid prioritering av objekt för statlig finansiering ska en helhetsbedömning göras utifrån påverkan på en recipient¹⁴. Med belastning avses den totala mängd förorening som påverkar recipienten. Även om halterna beräknas bli låga kan påslaget av stora mängder, till följd av föroreningar från flera källområden, tillsammans utgöra ett hot för miljön och människors hälsa. Det kan ge miljökonsekvenser på kort eller lång sikt. Det kan till exempel gälla föroreningar från närliggande objekt samt från andra föroreningskällor, som därmed adderar till varandra, vilket då kan öka den totala belastningen på recipienten på ett sätt som medför att den riskerar att inte uppnå god status utifrån miljö kvalitetsnormerna för respektive vattenförekomst¹⁵.

4.3 Grundförutsättningar inför bostadsbyggande

Grundförutsättningarna är **ska-krav**.

Den här delen av planen beskriver de grundförutsättningar som **ska vara uppfyllda** för att en ansökan ska komma i fråga för statlig finansiering för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande från det statliga anslaget 1:4, anslagspost 1. Att en ansökan uppfyller grundförutsättningarna är i sig inte en garanti för att erhålla statlig finansiering, eftersom anslaget för vissa år kan vara hårt belastat.

Syftet med statlig finansiering för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande är att underlätta och öka bostadsbyggandet på sådan mark som tidigare varit ianspråktagen av förorenande verksamhet¹⁶, så att den kan återanvändas och orörd mark undviks att exploateras. För den del av den statliga

¹⁴ Beakta att vid riskbedömning av förorenade områden med Naturvårdsverkets riktvärdesmodell tas ingen hänsyn till andra föroreningskällor när det gäller påverkan på recipienter.

¹⁵ Se fotnot 9.

¹⁶ Den statliga finansieringen omfattar endast nybyggnation av bostäder och således inte renovering, omvandling av befintliga byggnader för bostadsändamål eller liknande.

finansieringen som går till detta är behovet av bostäder av stor betydelse. Dessutom ska åtgärdskostnaderna utgöra så stora ekonomiska hinder att bostadsbyggande försvåras utan statlig finansiering.

För en ansökan om statlig finansiering för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande **ska** tre grundförutsättningar specifika för bostadsbyggande vara uppfyllda (avsnitt 4.3.1–4.3.3 nedan, se även avsnitt 10.3 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a)).

Ansökan **ska också** uppfylla de administrativa och de miljö- och hälsomässiga grundförutsättningarna (avsnitt 4.1 och 4.2).

Samtliga fem punkter nedan ska uppfyllas:

- Beläget utanför storstadskommun (se mer i avsnitt 4.3.1).
- Område med behov av bostäder (se mer i avsnitt 4.3.2).
- Detaljplaneläggning för bostadsändamål (se mer i avsnitt 4.3.3).
- Administrativa grundförutsättningar (avsnitt 4.1).
- Miljö- och hälsomässiga grundförutsättningar (avsnitt 4.2).

Se de gröna rutorna i figur 3 (Kapitel 1 Schematisk översikt), ovanför den streckade linjen.

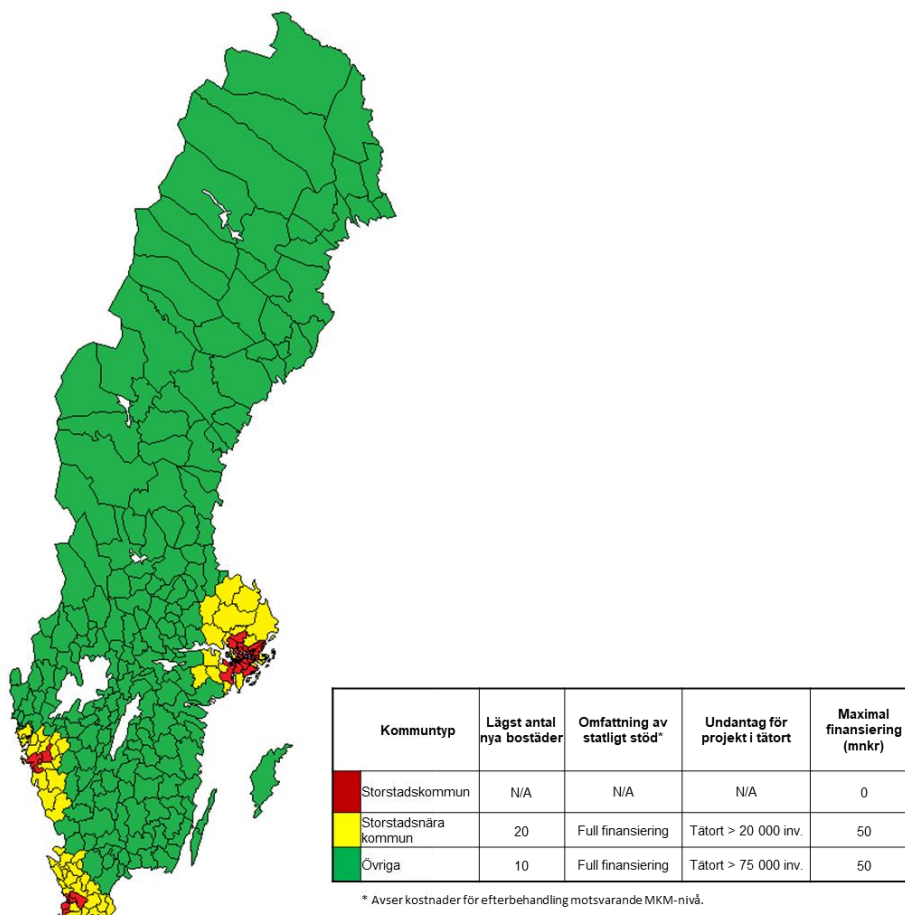
4.3.1 Kommuntyp, utanför storstadskommun

För att säkerställa att den statliga finansieringen för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande fördelas till de exploateringsprojekt som har störst behov av finansiering (dvs. till projekt utanför storstadskommuner) görs fördelningen utifrån kommuntyp.

Alla 290 kommuner är indelade i storstadskommun, storstadsnära kommun eller övrig kommun (se figur 4). För att kunna ansöka om statlig finansiering för att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande ska objektet således vara beläget i storstadsnära kommun eller i övrig kommun, dvs. det går inte att söka för objekt i storstadskommun. Det har att göra med att det är stora skillnader i lönsamhet i exploateringsprojekt mellan Sveriges olika kommuner och tätorter. En utförligare beskrivning av kommuntypindelning och lönsamhet finns i avsnitt 10.4 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

Finansieringen kan bara sökas till projekt utanför storstadskommun enligt nedan:

- Inom storstadsnära kommuner om tätorten har en befolkningsmängd på mindre än 20 000 personer. Exploateringen ska ge minst 20 nya bostäder.
- I övriga kommuner om tätorten har en befolkningsmängd på mindre än 75 000 personer. Exploateringen ska ge minst 10 nya bostäder.



Figur 4: Kommuntypsindelning med utgångspunkt i funktionella analysregioner och kommunindelning från Tillväxtanalys¹⁷.

4.3.2 Bostadsbehov ska finnas

Sökanden ska göra en självständig bedömning av behovet av bostäder i det område där exploateringsprojektet är beläget. I detta område ska det föreligga ett reellt behov av bostäder för att finansiering ska kunna fördelas till det. Orsaker till att det råder bostadsbrist i ett område kan vara:

¹⁷ Tillväxtanalys, Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, <https://www.tillvaxtanalys.se/>, läs mer i avsnitt 10.4 i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

- redan befintligt underskott av bostäder,
- befolkningstillväxt,
- brist på bostäder av viss storlek eller slag.

Data kan hämtas från Statistikmyndigheten SCB:s Statistikdatabas om befolkningsmängd/-tillväxt¹⁸ och Boverkets bostadsmarknadsenkät (BME)¹⁹.

4.3.3 Detaljplan för bostadsändamål

Projektet behöver ha förutsättningar för att kunna genomföras, och detaljplan för bostadsändamål har här en avgörande betydelse. Kommunen ska därför som minst ha beslutat om att påbörja detaljplaneläggning för bostadsändamål. Detta gäller även när markanvisning tillämpas. Se även avsnitt 5.5.3 om Urvalskriterium K (Objekt långt fram i planprocessen).

¹⁸ Statistikmyndigheten SCB:s Statistikdatabas: <https://www.scb.se/>

¹⁹ Boverkets bostadsmarknadsenkät: <https://www.boverket.se/>

5. Åtgärdsansökningar – Urvalskriterier

Den här delen av planen är **steg 2 i prövningen** av ansökan om statlig finansiering för avhjälpandeåtgärder (åtgärdsförberedelser, åtgärder, samt uppföljning och utvärdering) från det statliga anslaget 1:4, anslagspost 1. *Efter* att grundförutsättningarna i ansökningarna i steg 1 bedömts vara uppfyllda (kapitel 4 Åtgärdsansökningar – Grundförutsättningar), går ansökningarna vidare till steg 2 för att vid Naturvårdsverkets fördelningstillfällen kunna prioriteras (dvs. rangordnas) med hjälp av urvalskriterierna.

Här beskrivs de urvalskriterier som är **vägledande** vid den fortsatta prövningen av ansökningar om statlig finansiering för åtgärder.

Urvalskriterierna används vid Naturvårdsverkets fördelningstillfällen för att kunna prioritera (dvs. rangordna) de inkomna ansökningarna mot varandra.

Urvalskriterierna är indelade i fem olika kategorier vars mål är att **leda till**:

- *Optimal användning av anslaget*, så att det årliga statliga anslaget kan användas optimalt och på bästa sätt, genom att bedöma olika ekonomiska aspekter som är betydelsefulla vid fördelningen av den statliga finansieringen.
- *Färdigställande av initierade eller pågående projekt*, vilket möjliggör ett långsiktigt arbete där beslutade åtgärder ska kunna prioriteras och genomföras.
- *Avhjälpande med part som har begränsat ansvar*, för att säkerställa avhjälpandeåtgärder av förorenade områden där det finns part med endast begränsat ansvar vilket har stor betydelse för att höja åtgärdstakten genom att öka andelen privatfinansierade åtgärder. Den här kategorin är också betydelsefull för att säkerställa syftet med miljöbalken och att praxis på området utvecklas.
- *Utveckling av hållbara åtgärdstekniker, metoder och arbetssätt*, vilket har betydelse för att höja åtgärdstakten och till exempel minska behovet av att deponera massor.
- *Ökat bostadsbyggande* genom att åtgärda förorenad mark på områden som då kan återanvändas och bebyggas med bostäder, vilket ger ett hållbart cirkulärt kretslopp. Det innebär också att trycket på oexploaterade grönytor

och orörd skogs- och jordbruksmark minskar, vilket leder till en bra livsmiljö som främjar den biologiska mångfalden och markekologin, samt att bevarade ekosystemtjänster ger till exempel rekreativsmöjligheter, friluftsliv och ett ökat välbefinnande.

Se figur 2 (Kapitel 1 Schematisk översikt), nedanför den streckade linjen.

5.1 Kategori: Optimal användning av anslaget

Den här kategorin (5.1) går före resterande kategorier (5.2–5.5), se figur 2. Om Naturvårdsverkets anslag 1:4 anslagspost 1 med tillhörande bemyndiganderam är fulltecknat finns inte förutsättningar för att kunna fatta några beslut om medel.

Behovet av statlig finansiering för att avhjälpa föroreningskador är stort, eftersom antalet förorenade områden är många (se avsnitt 2.2.2) och kostnaderna för att åtgärda dem är höga, samt att genomförandetiden för de enskilda åtgärdsprojekten oftast är fleråriga. Den nuvarande åtgärdstakten behöver öka, så att de förorenade områdena blir åtgärdade i så stor utsträckning att de inte utgör något hot mot människors hälsa eller miljön.

I den här kategorin finns två urvalskriterier (avsnitt 5.1.1–5.1.2) som ska leda till att det årliga statliga anslaget utnyttjas optimalt och på bästa sätt. Det handlar om att säkerställa ekonomin för anslaget så att mest nytta fås ut av det. Anslagets storlek anges i Naturvårdsverkets årliga regleringsbrev. Målsättningen är att så många förorenade områden som möjligt ska åtgärdas med det årliga anslaget, och att 100 procent av anslaget ska användas.

Ofta kan det finnas ett mindre belopp kvar att fördela ut från det årliga anslaget. För att kunna använda anslaget optimalt och få till ett jämt flöde av åtgärder är det därför viktigt med en variation av storlek på åtgärdsprojekten. En blandning på anslaget av komplexa projekt, projekt med olika föroreningstyper, större och mer kostsamma projekt tillsammans med små, enklare och mindre kostsamma projekt leder till en ökad åtgärdstakt.

Utöver att vi fattar beslut om statlig finansiering på vårt årliga anslag har vi till vår hjälp även vår bemyndiganderam för kommande år. Bemyndigandet sträcker sig ett antal år framåt i tiden i enlighet med vårt årliga regleringsbrev. Detta innebär att projektstarten kan komma att bli förskjuten något år framåt jämfört med vad länsstyrelsen har ansökt om ifall anslaget är fulltecknat. Syftet med bemyndiganderamen är att möjliggöra en god planering och framförhållning och

fleråriga projekt kan tack vare bemyndiganderamen få ett samlat beslut om finansiering för respektive år.

5.1.1 Urvalskriterium A

Ansökan större än 10 miljoner kronor jämnt fördelad över åren: För att flera stora och kostsamma projekt ska kunna rymmas samtidigt på anslaget, så att anslaget och bemyndigandet kan användas optimalt, är det av stor vikt att projektets kostnads- och tidsplan fördelas jämnt och över flera år.

5.1.2 Urvalskriterium B

Ansökan upp till 10 miljoner kronor: För att mindre projekt och ansökningar ska kunna prioriteras in för åtgärd, vilket skapar förutsättningar för att fördela ut och använda hela anslaget optimalt.

Det här urvalskriteriet motsvarar ansökningar om:

- nya åtgärdsprojekt där genomförandet inte innehåller stora osäkerheter såsom långa tidsplaner och en omfattande projektering.
- pågående åtgärdsprojekt där projektfördyringar uppstått och det föreligger behov av kompletterande finansiering.
- mindre åtgärdsprojekt i riskklass 1 och 2 som baseras på en förhållandevis begränsad föregående utredning. För sådana projekt kan vi besluta om högst 3 miljoner kronor, och dessa ansöks via ett förenklat ansökningsförfarande som beskrivs närmare i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

5.2 Kategori: Färdigställa initierade eller pågående projekt

Naturvårdsverket vill underlätta och skapa trygghet för huvudmannen i sitt åtagande att genomföra en avhjälpandeåtgärd. Mer omfattande projekt eller kostnadsmässigt stora projekt har ofta en genomförandetid som sträcker sig över flera år med mer eller mindre förutsägbara osäkerheter under genomförandet (läs mer om osäkerheter och projektrisker i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual, (Naturvårdsverket 2023a)). De är vanligtvis också indelade i flera etapper: förberedelse, genomförande samt uppföljning och utvärdering.

I den här kategorin finns ett urvalskriterium (avsnitt 5.2.1) som ska leda till att beslutade avhjälpandeåtgärder slutförs, vilket möjliggör ett långsiktigt åtgärdsinriktat arbete där beslutade åtgärder ska kunna prioriteras och genomföras.

Urvalskriteriet syftar till att beslut för kommande deletapper i pågående projekt ska kunna prioriteras med stöd av planen.

5.2.1 Urvalskriterium C

Objekt som innebär färdigställande av initierat eller pågående projekt (i förberedelse, genomförande och/eller uppföljningsfas): För att ett pågående projekt inte ska stanna upp mellan etapper, eller riskera att inte kunna avslutas, så handlar det här urvalskriteriet om att kunna prioritera att finansiera objekt som behöver tillskott av medel för att kunna gå in i nästa etapp så att det sedan kan färdigställas.

Det kan också handla om behov av extra finansiering till kompletteringar av pågående åtgärdsförberedelser, åtgärder eller uppföljningar och utvärderingar som behöver genomföras så att de kan slutföras, eller någon annan fördyring som huvudmannen inte kunnat förutse från början men som är relevant.

5.3 Kategori: Avhjälpande med part som har begränsat ansvar

Tillsynsarbetet är centralt för att driva krav mot den som enligt miljöbalken är ansvarig för avhjälpande, så att denne tar sin del av kostnaden. I en situation där endast ett begränsat ansvar kan fastslås, kan statlig finansiering beviljas för att säkerställa finansiering av den del av avhjälpandet där ansvar saknas.

I den här kategorin finns tre urvalskriterier (avsnitt 5.3.1–5.3.3) som ska leda till att åtgärdstakten höjs genom att andelen privatfinansierade åtgärder ökas. Den här kategorin är också avgörande för att säkerställa syftet med 10 kap. miljöbalken och att utveckla praxis på området, dvs. att den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningssskada (verksamhetsutövaren) är ansvarig för det avhjälpande som ska ske.

5.3.1 Urvalskriterium D

Objekt där det finns begränsat ansvar: I objekt där det finns begränsat ansvar²⁰ driver länsstyrelsen två parallella spår. En del drivs genom tillsyn och en del genom statlig finansiering. För att sådana objekt ska kunna drivas framåt så att åtgärden kan genomföras är det viktigt för länsstyrelsen att bibehålla den ansvariges engagemang. Det gör att tidsaspekten är viktig, så att länsstyrelsen får finansiering samtidigt som den med begränsat ansvar är beredd att stå för sina kostnader.

²⁰ Begränsat ansvar kan även finnas avseende de två andra urvalskriterierna inom kategorin Avhjälpande med part som har begränsat ansvar.

5.3.2 Urvalskriterium E

Objekt där det finns lagakraftvunna domar, förelägganden eller andra förvaltningsbeslut om avhjälpande av föroreningskada. Det här urvalskriteriet syftar till att prioritera finansiering till objekt som drivits fram via tillsyn. Det är en förutsättning för att stärka tillsynsarbetet och för att skapa trovärdighet för myndighetsarbete på avhjälpandeområdet. Gällande domar kan dessa till exempel vara tillstånd för vattenverksamhet, miljöfarlig verksamhet eller förelägganden som överklagats till högre instanser (MMD och MÖD).

Notera att det för detta urvalskriterium är nödvändigt att det för verkställigheten finns lagakraftvunna domar, förelägganden eller andra förvaltningsbeslut om avhjälpande av föroreningskada.

5.3.3 Urvalskriterium F

Objekt där finansieringen utgörs av statsbidrag och statligt stöd i kombination: Det här urvalskriteriet handlar om att kunna prioritera åtgärdsobjekt bestående av minst två fastigheter, och där finansieringen utgörs av både statsbidrag och statligt stöd i kombination. Läs mer om den statliga finansieringen i avsnitt 2.2.3. För dessa objekt är det fördelaktigt om åtgärden av de fastigheter som omfattas av statligt stöd kan göras samtidigt och i samma entreprenad som åtgärden av de fastigheter som omfattas av statsbidrag.

Tidsaspekten är viktig för att kunna bibehålla det fastighetsägande företagens engagemang, så att projektet kan drivas framåt och åtgärden kan genomföras. Läs mer om kombinationsprojekt i avsnitt 8.8 Statsbidrag och statligt stöd vid samma förorenade område, i Naturvårdsverkets kvalitetsmanual (Naturvårdsverket 2023a).

5.4 Kategori: Utveckling av hållbara åtgärdstekniker, metoder och arbetssätt

För att kunna driva arbetet med att avhjälpa föroreningskador framåt på ett hållbart och effektivt sätt, och samtidigt kunna öka takten för att nå miljökvalitetsmålen med rimliga insatser är innovationer, kunskap, samverkan och utveckling av nya tekniker, metoder och arbetssätt avgörande (Budgetpropositionen för 2023; Regeringens proposition 2008/09:217). Idag är schaktning och deponering fortfarande en dominerande åtgärdsmetod, men tillämpningen av nya eller andra befintliga åtgärdsmetoder²¹ börjar i vissa typer av projekt bli vanligare. Inom det statligt finansierade åtgärdsarbetet kan

²¹ På Undersökningsportalen och Åtgärdsportalen finns information och beskrivningar över många olika typer av tekniska lösningar: <https://fororenadeomraden.se/>

medvetenheten om ny hållbar teknik ökas och på så sätt bidra till acceptans, förståelse och erfarenhet av olika tekniska lösningar.

I den här kategorin finns två urvalskriterier (avsnitt 5.4.1–5.4.2) som ska leda till innovation och utveckling av nya hållbara tekniker, effektiva metoder och arbetssätt, men även till att beprövade åtgärdsmetoder på plats tillämpas i större utsträckning. Urvalskriterierna syftar också till att öka åtgärdstakten på ett hållbart sätt.

5.4.1 Urvalskriterium G

Objekt som bidrar till tillämpning av beprövade åtgärdstekniker på plats: Redan beprövade tekniska hållbara lösningar behöver tillämpas så att det förorenade området och/eller de förorenade massorna åtgärdas på plats (*in situ* eller *on site*). Det kan innebära minskat behov av naturresurser men även minskade utsläpp av t.ex. koldioxid och partiklar till följd av färre transporter. Genom att åtgärda på plats minskar också behovet av deponering. Sammantaget påverkas flera av de nationella miljökvalitetsmålen och målsättningarna enligt den s.k. avfallshierarkin och den nationella avfallsplanen positivt.

Det här urvalskriteriet ger möjlighet att prioritera objekt som tillämpar beprövade åtgärdstekniker på plats, även om osäkerheterna inledningsvis kan vara något större vad gäller åtgärds mål eller måluppfyllelse. Det kan handla om att genomförandetiden blir längre, eller att kostnaderna för åtgärden blir högre jämfört med konventionella metoder.

5.4.2 Urvalskriterium H

Objekt som bidrar till utveckling av nya eller innovativa åtgärdstekniker som effektiviserar eller ersätter schakt följt av deponering: Nya hållbara och mer effektiva åtgärdstekniker behöver utvecklas och tillämpas i allt högre grad. Åtgärdstekniker som används redan idag kan förbättras och vidareutvecklas, t.ex. olika typer av *in situ*- eller *on site*-metoder, men även metoder som effektiviserar eller ersätter schakt följt av deponering. Det kan till exempel röra sig om arbetssätt och metoder som jordtvätt och återanvändning av massor, som syftar till att minska mängden massor som behöver bortfraktas för deponering. Metoder som prövats i andra länder behöver prövas och anpassas till svenska förhållanden, så att de kan användas även i Sverige. Inledningsvis kan osäkerheterna vara större avseende åtgärds mål och måluppfyllelse, t.ex. att åtgärdstiden förlängs, att åtgärds kostnaderna blir högre, eller att det finns mer osäkerheter i metoderna jämfört med beprövade traditionella åtgärdstekniker. På sikt leder dock mer kunskap och erfarenhet till att minska osäkerheter kring t.ex. resultat och kostnader. Nya tekniker leder också till ökad hållbarhet och minskat behov av naturresurser, minskade utsläpp av t.ex. koldioxid och partiklar till följd av färre transporter och minskat behov av deponering.

5.5 Kategori: Öka bostadsbyggandet

I syfte att öka bostadsbyggandet kan hinder i form av markföroreningar avhjälpas genom statligt stöd för att åtgärda dessa, se även 18 § 12 och 22 § andra stycket stödförordningen.

För att kunna prioritera den här typen av ansökningar behöver åtgärdsprojektet leda till ett ökat antal nya bostäder (utanför storstadskommuner) där det råder brist på sådana. Det är också av stor vikt att en detaljplan för bostadsändamål är fastslagen, eller åtminstone har förutsättningar för att kunna komma till stånd så att projektet är genomförbart. Området ska också vara förorenat i minst riskklass 3 eller motsvarande²².

I den här kategorin finns tre urvalskriterier (avsnitt 5.5.1–5.5.3) som ska leda till att underlätta och öka bostadsbyggandet genom att med statlig finansiering åtgärda förorenade markområden där bostadsbyggande förhindras på grund av förorening. Förutom att få bort miljö- och hälsoriskerna och närma sig målet om en giftfri miljö, innebär återanvändning av tidigare exploaterad mark till bostadsmark ett hållbart cirkulärt kretslopp där trycket på oexploaterade grönområden och orörd skogs- och jordbruksmark både i och utanför staden också minskar. Detta bidrar till en bra livsmiljö som främjar den biologiska mångfalden och markekologin, samt att ekosystemtjänster bevaras och ger till exempel rekreationsmöjligheter, friluftsliv och ett ökat välbefinnande.

Notera ordningen: När nedanstående urval gjorts som är specifika för den del av den statliga finansieringen som går till att åtgärda förorenad mark inför bostadsbyggande (avsnitt 5.5), följer därefter samma urvalskriterier som för statlig finansiering till endast avhjälpande av föroreningsskador (avsnitt 5.1–5.4).

Se figur 3 (Kapitel 1 Schematisk översikt), nedanför den streckade linjen.

5.5.1 Urvalskriterium I

Objekt med hög riskklassning: De mest förorenade områdena bör prioriteras för att åstadkomma mesta möjliga miljö- och hälso nytta med den statliga finansieringen. Objekt med riskklass 1 prioriteras i första hand, i andra hand riskklass 2 osv. För att säkerställa att en riktig bedömning görs är det viktigt att riskklassningen följer Naturvårdsverkets vägledning om riskklassning (Naturvårdsverket 1999) i så stor utsträckning som möjligt.

²² Med motsvarande avses att området ska vara så väl undersökt att en bedömning motsvarande en riskklassning kan göras.

5.5.2 Urvalskriterium J

Objekt som ger stort antal nya bostäder: Den statliga finansieringen ska underlätta för bostadsbyggande utanför storstadskommuner där det föreligger bostadsbehov (Naturvårdsverket 2023a). I ansökan ska det beskrivas hur många nya bostäder som projektet kommer att leda till. Projekt som leder till att fler nya bostäder byggs prioriteras högre för finansiering än projekt som leder till färre antal nya bostäder. Antalet nya bostäder viktas i förhållande till kommunens storlek, så att små kommuner inte blir negativt förfördelade.

5.5.3 Urvalskriterium K

Objekt långt fram i planprocessen: En lagakraftvunnen / antagen detaljplan för bostadsändamål gör att projektet blir genomförbart. Det ger också en säkrare bedömning av antalet tillkommande nya bostäder.

Vid en prioritering kommer således ansökningar som är långt fram i planprocessen att prioriteras högre. Prioriteringen är följande:

1. Hos berörd kommun finns en lagakraftvunnen / antagen detaljplan av ett område för bostadsändamål.
2. Hos berörd kommun finns en påbörjad detaljplaneläggning av ett område för bostadsändamål (vilket skede ska redovisas i ansökan).
3. Hos berörd kommun finns ett beslut om att påbörja detaljplaneläggning av ett område för bostadsändamål.

6. Praktisk tillämpning av prioriteringsgrunderna

Vid fördelning av statlig finansiering från 1:4-anslaget anslagspost 1 är den nationella planens grundförutsättningar respektive urvalskriterier viktiga vid bedömningen av länsstyrelsens ansökningar och för att motivera Naturvårdsverkets beslut. Då anslagsmedel är ettåriga är det viktigt att processerna för ansöknings- respektive beslutsförfarande är klarlagda så att en optimal anslagshantering kan uppnås. För att praktiskt kunna tillämpa prioriteringsgrunderna genomförs i normalfallet Naturvårdsverkets prioriteringsbedömning av ansökningar vid ett antal fastställda fördelningstillfällen årligen. Exempelvis fattas två samlingsbeslut om statsbidrag för utredningar per år. För åtgärder gäller en annan tidsplan som också styrs av vilken form av statlig finansiering, statsbidrag alternativt statligt stöd, som ansökningarna gäller. I undantagsfall samt för att möjliggöra för en optimal anslagshantering kan beslut om framför allt åtgärder behöva styras om för att beslutas löpande.

Av respektive beslut om statlig finansiering framgår i delen Naturvårdsverkets ställningstagande vilket eller vilka urvalskriterier som varit avgörande vid handläggningen och prövningen av ansökan.

6.1 Fasta fördelningstillfällen

Naturvårdsverket samlar ansökningar om statlig finansiering för åtgärder till några fördelningstillfällen under året för att kunna prioritera och väga dem mot varandra. Antalet fördelningstillfällen är kopplat till hur fördelningen av anslaget och tillgänglig finansiering ser ut.

Sista ansökningsdag sätts till några veckor innan respektive fördelningstillfälle, så att Naturvårdsverket har tillräckligt med tid för att hinna handlägga de ansökningar som inkommit. Aktuella ansökningsdatum anges på vår webbplats.

Fördelningstillfällen är uppdelade i två typer, med anledning av att grundförutsättningarna och urvalskriterierna skiljer sig åt:

- åtgärd av föroreningssskador: januari, april och september. Samtliga inkomna åtgärdsansökningar (förutom de som avser åtgärder inför bostadsbyggande) prövas vid dessa tillfällen.

- åtgärd av förorenad mark inför bostadsbyggande: februari, maj och oktober. Samtliga inkomna åtgärdsansökningar inför bostadsbyggande (både åtgärdsförberedelser och åtgärdsfas) prövas vid dessa tillfällen.

Som utgångspunkt är fördelningstillfället i januari (åtgärd av föroreningssskador) och februari (åtgärd av förorenad mark inför bostadsbyggande) de två huvudsakliga årliga fördelningstillfällena. Fördelning av statlig finansiering vid övriga fördelningstillfällen under ett kalenderår sker i mån av tillgång av medel.

6.2 Löpande handläggning

I undantagsfall tillämpas modellen löpande handläggning av länsstyrelsens ansökningar om statlig finansiering för åtgärder. De åtgärdsprojekt som finansieras kommer utgöras av de mest prioriterade objekten enligt den nationella planens prioriteringsgrunder. Länsstyrelserna informeras om vilken ansökningsmodell som gäller.

7. Källhänvisning

FN (2015) AGENDA 2030 <https://sdgs.un.org/>

Förordning (2004:100) om statsbidrag för avhjälpan­de av föroreningsskador, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2004100-om-statsbidrag-for_sfs-2004-100

Förordning (2012:989) med instruktion för Naturvårdsverket, http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2012989-med-instruktion-for_sfs-2012-989

Förordning (2022:98) om statligt stöd till åtgärder för efterbehandling av föroreningsskador, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-202298-om-statligt-stod-till_sfs-2022-98

Miljöbalk 1998:808, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808/

Naturvårdsverket 1999. Metodik för inventering av förorenade områden, Bedömningsgrunder för miljö­kvalitet, Vägledning för insamling av underlagsdata. Rapport 4918, <https://www.naturvardsverket.se/publikationer/4900/metodik-for-inventering-av-foroerade-omraden/>

Naturvårdsverket 2009a. Att välja efterbehandlingsåtgärd - En vägledning från övergripande till mätbara åtgärds­mål. Rapport 5978, <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/foroerade-omraden/att-valja-efterbehandlingsatgard/>

Naturvårdsverket 2009b. Riktvärden för förorenad mark – Modellbeskrivning och vägledning. Rapport 5976, <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/foroerade-omraden/riktvarden-for-foroerad-mark/>

Naturvårdsverket 2009c. Riskbedömning av förorenade områden – En vägledning från förenklad till fördjupad riskbedömning. Rapport 5977, <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/foroerade-omraden/riskbedomning-av-foroerade-omraden/>

Naturvårdsverket 2012. Efterbehandlingsansvar - En vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis. Rapport 6501,
<https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/forenadede-omraden/ansvar-for-avhjalpande-av-fororeningsskada/>

Naturvårdsverket 2023a. Avhjälpande av föroreningskador – Kvalitetsmanual för användning och hantering av statlig finansiering till avhjälpande av föroreningskador, utgåva 16, <https://www.naturvardsverket.se/bidrag/sanering-av-forenadede-omraden/>

Naturvårdsverket 2023b. Handlingsplan för robust miljöarbete i ett förändrat klimat
Naturvårdsverkets handlingsplan för klimatanpassning 2023–2026,
<https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatanpassning/#E1056981019>

Regeringens proposition 2008/09:217. Miljöbalkens försäkringar och avhjälpande av förorenade områden m.m., 2009-05-28, <https://data.riksdagen.se/fil/602FA09D-FA93-4264-9084-F34CDAD6D295>

SGI 2022, Riskvärdering vid förorenade områden, Arbetsgång för hållbara åtgärder, SGI Vägledning 7, Statens geotekniska institut, SGI, Linköping,
<https://www.sgi.se/sv/vagledning-i-arbetet/forenadede-omraden/fran-inventering-till-atgard/riskvardering/>

Nationell plan för prioritering av statlig finansiering till avhjälpande av föroreningsskador

Den statliga finansieringen för att avhjälpa föroreningskador är till för utredningar och åtgärder där det inte finns någon ansvarig som kan betala hela eller delar av insatsen.

Naturvårdsverket fördelar medlen och har tagit fram en nationell plan för fördelningen. Planen är Naturvårdsverkets prioriteringsverktyg och beslutsstöd, så att medlen går till de förorenade områden i landet som nationellt utgör störst risk för människors hälsa och miljön. Samtidigt ska åtgärdstakten öka, hänsyn måste tas till effekterna från ett förändrat klimat, innovation och utveckling av hållbara metoder är nödvändig, samt att det årliga anslaget ska användas optimalt och på bästa sätt. En del av medlen ska också prioriteras till att åtgärda förorenad mark som sedan återanvänds och bebyggs med bostäder.

Förutom denna rapportdel ingår även två redovisande delar, fördelningsplan och arbetsplan, som uppdateras regelbundet under året och finns tillgängliga på Naturvårdsverkets webbplats.

Arbetet är en viktig del för att nå miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö och även andra miljö kvalitetsmål samt flera av målen i Agenda 2030.